

Олексій Ліончук,
 магістр педагогічної освіти, вчитель,
 Рівненська гуманітарна гімназія
 Рівненської міської ради

ДЕРЖАВНЕ НАСИЛЬСТВО НАД ДІТЬМИ В УРСР (1930-ті роки)

У статті розглянуто питання порушення прав дітей на державному рівні в Радянській Україні 30-х років минулого століття. Здійснено аналіз морального, психологічного та фізичного насильства над дітьми.

Olexii Lionchuk

STATE VIOLENCE AGAINST CHILDREN IN THE USSR DURING THE 1930s

The article features the issues of violation of children's rights at the national level in the Soviet Ukraine during the 1930s. It analyzes the ethical, psychological and physical violence against children.

Питання статусу дитини як повноправного учасника суспільства має нетривалу історію. Впродовж століть дитину сприймали виключно як «незрілого дорослого» [2, с. 256]. Нарешті, починаючи з XVII століття, дитину почали розглядати як людину, в якій є власні статус, потреби, особливості. Доба Просвітництва змінила ставлення людини до виховного та навчального процесу, тобто відповідальності за долю дітей. Згодом ці принципи еволюціонували у відповідальність дорослих перед дітьми. До XX ст. побутувала думка про те, що інтереси батьків є інтересами дітей, а тому батьки краще знають, що необхідно дітям, а, отже, немає потреби виокремлювати дітей як особливу категорію громадян. Тому поняття «права дитини» з'явилися порівняно недавно, у 1989 році з прийняттям Генеральною асамблеєю ООН Конвенції про права дитини.

Приклади насильства, несправедливого та жорстокого ставлення до дітей змушують нас вкотре переосмислити трагічний досвід тоталітарної радянської системи, що зачепив не лише дорослих, але й скалічив не одну дитячу долю. Над цією проблемою працювали та працюють низка вітчизняних і зарубіжних дослідників: С. Кульчицький, Я. Грицак, В. Панченко, П.-Р. Магочій, Дж. Мейс, Р. Конквест та інші.

Окремим цінним джерелом є свідчення очевидців, котрим вдалося пережити трагедію голодомору 1932–1933 років та «Великого терору» 1937 року. За твердженням Я. Грицака, найтяжчим злочином більшовицького режиму проти українського народу було влаштування спланованого голодомору 1932–1933 років [1, с. 130]. Цю тезу підтверджують не лише численні дослідження провідних науковців, але й свідчення тих, хто у роки геноциду були дітьми, котрим пощастило вижити.

Що ж спонукало сталінський режим до таких «надзвичайних» заходів особливо на території УРСР? Серед причин голодомору 1932–1933 років можна виділити наступні три блоки причин: економічні, політичні та національні. Опосередкованою причиною голоду були суттєво завищені плани, які радянське керівництво поставило на період першої п'ятирічки (1928–1932 роки). Виконання поставлених завдань потребувало надзвичайно великих капіталовкладень, а головним джерелом отримання необхідних фінансових ресурсів міг стати продаж зерна за кордон. Проте, уже зимою 1927–1928 років вибухнула хлібозаготівельна криза всесоюзного масштабу через небажання селян, зокрема, в Україні, здавати зерно державі за нижчою ціною. Вилучити потрібну кількість хліба у селянина можна було лише за допомогою сили. Тому в листопаді 1929 року пленум ЦК ВКП (б) вирішив перейти до суцільної колективізації. Українські землі, які традиційно, були основними постачальниками хліба на ринок всього СРСР, займали у цих планах особливе місце: вони повинні були стати взірцем того, як потрібно організувати великомасштабне колективне господарство.

Не менш важливим напрямком колективізації було завдання ліквідації куркулів як класу. Так званих «куркулів» найчастіше розстрілювали, ув'язнювали, або ж виселяли з села разом з дружинами та дітьми, часто – у Сибір або Казахстан. По дорозі репресовані масово гинули від голоду та нестерпних умов перевезення, передусім, вмирали діти. Таким чином, до 1932 року в Україні було знищено понад 200 тис. селянських одноосібних господарств. «Декуркулізація» мала на меті, перш за все, позбавити селянство його природних керівників, котрі були здатні організувати спротив насильницькій колективізації. В Україні та на Північному Кавказі (в т.ч. на Кубані), де традиції індивідуального сільського господарства були міцними, колективізація нашттовхнулася на винятково сильний спротив [1, с. 130].

Зрештою, перша хвиля колективізації не дала очікуваних результатів, тому що створені колгоспи ставали в опозицію до рішень центральних органів влади. Їх голови намагалися доводити нереальність запланованих обсягів урожаю. Такі протести лише дратували Сталіна, тому він розпорядився направити в села авангард революції – міських робітників, 25 тисяч «найкращих синів вітчизни». У 1929–1931 роках 10 тисяч таких активістів прибули в українські села для наведення порядку. Вони стежили за вилученням майна «куркулів», організацією колгоспів і відправленням зерна державі. Всіх, хто намагався чинити спротив,

оголошували ворогом народу. Дії так званих «двадцятип'ятитисячників» призвели до знищення та депортації з українських сіл у 1931–1932 роках близько одного мільйона чоловіків, жінок та дітей [5, с. 547].

Одна з таких активісток у своїх спогадах свідчить про спланований характер голоду: «А наказ означав: убити голодом селян в Україні, на Дону, на Кубані, убити з малими дітьми. Вказівка була – забрати навіть і весь насінневий фонд... В однієї жінки навіть печений хліб забрали, на підводу склали й також до району відвезли... От саме тоді я й зрозуміла: перше для радянської влади – це план. Найперша справа – це держава, а люди – «нуль без палочки»... Батьки й матері хотіли дітей рятувати, хоч трохи хліба приховати, а їм кажуть: це у вас люта ненависть до країни соціалізму» [5, с. 545].

Діти найтяжче переносили голодний період. Немовлята плакали, просили їсти. Старші намагалися вижити, шукали бодай якоїсь поживи. Проте найважче було матерям – усвідомлювати, що їх діти помирають від голоду, а вони не можуть цьому нічим зарадити. Багато чоловіків, жінок і дітей божевільні. На жаль, непоодинокими були і випадки канібалізму. Ось якими спогадами діляться очевидці трагедії, яким у 1932 році було по 10–15 років. Так, Каплук Любов Іванівна, 1928 року народження, свідчить: «Я була ще зовсім малою, але помню голод. Збиралися чоловіки, які видавали себе за комсомольців, але, насправді, то була банда. Вони вночі збиралися, ходили під хатами, коли люди стомлені спали. Стукали в двері, коли ніхто не відчиняв, то вони знадвору до хати робили підкопи. Залазили до хати і забирали все, що в кого було. Діти і всі остальні оставалися голодні. Коли люди були голодні, вони їли кропиву, шавель, лободу і всякий бур'ян, який ріс».

Нагорна Анастасія Андріївна, 1922 року народження, пригадала ось такий сумний факт: «Я помню трагічну історію жінки Щерби Марії, в якої було 2 діток – хлопчик і дівчинка, їм було десь по 4–5 років. Хлопчика звали Антон. Жінка стомилася спостерігати, як мучаться її діти, а вона ніяк не може їм допомогти. Жінка пішла в с. Пишки, а дітей залишила самих. Марія побула там тиждень і прийшла додому, а її діти живі, тільки сильніше попухли. Тоді вона їх вимила, одягнула в красивий одяг і знову залишила самих. Через тиждень повернулася і її діти були вже не живі. Цей жахливий вчинок вона зробила тому, що думала, що їй стане легше, коли вона не буде бачити, як вмирають її маленькі діточки».

...«У ті важкі часи люди їли шкайки. Діти залазили у воду і діставали їх. Клади на сонце і чекали коли вони розкриються. Коли шкайки відкривалися, то їх м'ясо вирізали, клали на бляху і всували в піч десь на 1 год. Вони звичайно пищали, скакали по блясі. Потім їх діставали, клали на тарілку чи лопух і їли. Бувало і таке: коли потопляться чи поздыхають з голоду коні, то для кожної людини це було велике свято. Люди брали кінське м'ясо, жарили чи варили і їли. Готували в той час млинці з макухи, цвіту конюшини чи просяної дерті. Навесні, коли орали поле, діти бігали позаду і збирали гнилу картоплю, з якої варили суп, додаючи до нього ще траву чи бур'ян, солили сіллю, якою солили шкури ВРХ. У нашому селі мертвих людей збирали Корнійчук Омелько і Щерба Кость. Вони складали їх на хуру як не людей, а щось непотрібне. І возили на кладовище, скидали там всіх в одну яму».

Самсонова Ганна Семенівна, 1912 року народження, згадувала трагедію своєї родини: «У нашій сім'ї було мало людей. Мали коней, корову, свиней і курей. Корову забрали комуністи в нас зразу, кури – занесли потім самі, бо сказали так зробити. А сніпки, які лежали на подвір'ї – приїхали кіньми і забрали всі до єдиного. Через два дні тато пішов з кіньми і батіжком, завів їх в колгосп. Коли прийшов додому, то дуже плакав, я запам'ятала, що він сказав такі слова: «Збрали нашу працю». Після зими тато помер, залишилася мама з нами. Весною я ходила по невиораних городах з заступом і шукала картоплю. Коли знаходила хоч одну, то дуже раділа. Кидала її в стареньку залізну миску і так до вечора вона стала повною. Приносила її додому, до мами. Мама із сльозами на очах брала картоплю, розтирала у макітрі і пекла беці. Завдяки тій картоплі, яку я добувала, ми вижили».

Саме тому ті, хто вижив у роки Великого голоду, в 1946 році, коли з'явилася знову примара голодної смерті, воліли за краще втікати до Західної України, де продовольства вистачало. Але існувала інша загроза – отримати кулю від упівців, проте ця альтернатива видавалася їм кращою у порівнянні з тим, що вони пережили у 1932–1933 роках [6, с. 66–67].

На думку С. Кульчицького, всесильний Й. В. Сталін з'явився після голодомору 1932–1933 років і Великого терору 1937–1938 років [4, с. 19]. Від 1932 року генсек контролював практично всі суспільно-політичні процеси країни, але тільки до першого соціального вибуху. Але про такі тенденції Сталіна попереджали в ЧК, особливо в Україні, до якої «батько народів» ставився вкрай насторожено. Крім того, в самому центрі УРСР тривала боротьба повстанських загонів Холодного Яру проти більшовицької влади. Всі ці факти прискорили рішення Сталіна про нанесення «сокрушительного удару» по впертим українцям з метою перетворити народ-воїн на народ-раба. Документів із офіційними розпорядженнями тодішніх керівників держави немає, оскільки всі вказівки стосовно організації голодомору надходили в усному режимі. Це дає підстави деяким дослідникам і політикам заперечувати факт голодомору в Україні, повторюючи радянську пропаганду 1930-х років.

Отже, в період Сталінських репресій (голодомору 1932–1933 років та Великого терору 1937–1938 років), державне насилля зачепило не лише окремі соціальні прошарки населення УРСР, але й ні в чому не винних дітей. Так, мільйони дітей загинули під час голодомору 1932–1933 років, тисячі зазнали психологічних знущань, коли змушені були їсти своїх рідних братів і сестер, нерідко після таких жахів вони божеволіли. Не кращою ситуація була й у 1937–1938 роках. Сотні тисяч пересічних людей оголошували ворогами народу, а їхні діти ставали автоматично дітьми ворогів народу. На практиці це означало, що ті діти, чий фото висіли на дошках пошани, звідти зникали, а оцінки їм при відповідях штучно занижували без зайвих пояснень. Хоча радянська пропаганда стверджувала: «Діти за батьків не відповідають».

ЛІТЕРАТУРА

1. Грицак Я. Нариси історії України : формування української модерної нації / Я. Грицак. – К. : «Генеза», 1997. – 249 с.
2. Де починаються права людини : уроки історії і сучасні підходи (Мультимедійний навчально-методичний посібник для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів) / Авт.-упор. О. Войтенко. – К. : ТОВ «Майстер книг», 2013. – 304 с.
3. Конквест Р. Жнива скорботи : Радянська колективізація і голодомор / Пер. з англ. / Р. Конквест. – К. : Либідь, 1993. – 384 с.
4. Кульчицький С. На засадах комуністичної доктрини / С. Кульчицький // Український тиждень. – 2013. – № 47. – С. 16–19.
5. Магочій П.-Р. Україна : історія її земель та народів / П.-Р. Магочій. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2012. – 794 с.
6. Ткаленко І. Прощення... Прощення... // Страсті за Бандерою : статті та есеї / упоряд. : Т. Амар, І. Балинський, Я. Грицак. – 2-ге вид., б. зм. – К. : Грані-Т, 2011. – 400 с.

Людмила Лушпай,
канд. пед. н., ст. викладач,
Національний університет
«Острозька академія»

ДОСВІД ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ЩОДО ПОДОЛАННЯ БУЛІНГУ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

У статті проаналізовано соціально-культурні фактори виникнення булінгу у сучасному британському суспільстві, висвітлено шляхи роботи щодо подолання цього негативного явища у середній школі.

Liudmyla Lushpai

BRITISH EXPERIENCE OF OVERCOMING BULLYING AT SECONDARY SCHOOLS

The article features the socio-cultural factors that cause bullying in modern society and the effective ways to overcome this negative phenomenon in secondary school.

У контексті виховання гендерної культури учнів середніх загальноосвітніх шкіл велика увага приділяється вирішенню проблеми булінгу. Дослідженню цього негативного явища та способам роботи з ним присвячені праці Н. Данкансон, П. Махоні, П. Рандолл, Дж. Салісбері. Назва «булінг» походить від англійського слова “bully”, яке означає «хуліган», «забіяка», «людина, яка використовує свою силу і владу, щоб налякати або заподіяти шкоду слабшим людям». Термін булінг (bullying) означає агресивну поведінку однієї людини, яка має вищий статус, стосовно іншої людини, яка має нижчий статус, з метою заподіяти їй моральну або фізичну шкоду, принизити її і в такий спосіб утвердити свою владу.

Явище булінгу досить часто трапляється і в дорослих трудових колективах, проте ця поведінка бере свій початок у молодшому підлітковому віці, коли одним з основних агентів гендерної соціалізації є школа. Булінг є явищем розповсюдженим і серед хлопців, і серед дівчат, хоча частіше до такої поведінки вдаються хлопці. Булінг є явищем інтернаціональним і досліджується вченими багатьох країн: Америки, Великої Британії, Канади, Норвегії, Фінляндії та інших. Як зазначав відомий російський науковець І. Кон, за останні 20 років «булінг» став міжнародним соціально-психологічним і педагогічним терміном, який означає складну сукупність соціальних, психологічних і педагогічних проблем.

У науковій літературі, присвяченій питанням булінгу, представлено багато визначень цього явища. Х. Лейманн визначає булінг як «соціальну взаємодію, через яку одна людина (іноді декілька) зазнають нападів іншої людини (іноді декількох, але, як правило не більше чотирьох) майже щодня впродовж тривалого періоду (декількох місяців), що викликає у жертви стан безпомічності і виключення з групи». Як зазначає П. Рандолл, очевидно, що жодна дитина не народжується з якимось особливим геном булінгу, який чекає на сприятливі обставини, щоб розпочати свою руйнівну дію. Більшість розуміє, що людина, яка так поводить, є продуктом складних соціальних процесів, які через недосконале навчання і виховання створюють антисоціальну особистість, схильну до агресивного маніпулювання іншими людьми, як правило, слабшими. До тих пір, поки моделі соціалізації (у тому числі й гендерної), будуть недосконалими,